

ASAL USUL PERKATAAN DALAM BAHASA MELAYU DARI SUDUT ETIMOLOGI

Mohamad NorTaufiq NORHASHIM*¹

Aniswal ABD GHANI²

¹Pusat Pengajian Ilmu Kemanusiaan, Universiti Sains Malaysia

¹nortaufiqhashim@gmail.com*

²alnisegh@gmail.com

Manuscript received 12 January 2022

Manuscript accepted 15 June 2022

**Corresponding author*

<https://doi.org/10.33736/ils.4413.2022>

ABSTRAK

Kajian ini bertujuan untuk menentukan asal usul perkataan yang digunakan dalam bahasa Melayu dari sudut etimologi. Data kajian ini diambil daripada Kamus Dewan Perdana (KDP) yang diterbitkan pada tahun 2020. Pemilihan KDP sebagai sumber kajian kerana kamus tersebut merupakan sebuah khazanah bahasa Melayu dan kamus terkini yang dihasilkan oleh Dewan Bahasa dan Pustaka. Kajian ini tertumpu kepada lima perkataan, iaitu kata setinggi, bau, salir, kursus, dan kopi. Kajian ini mengaplikasikan kerangka pedoman etimologi yang digagaskan oleh Collins (2003). Hasil kajian menunjukkan bahawa kelima-lima data yang dianalisis merupakan perkataan pinjaman daripada keluarga bahasa Indo-Eropah kerana memiliki kemiripan dari sudut bentuk dan makna. Penelitian dari sudut sejarah juga menjadi bukti bagi memperkukuh dapatan bahawa kelima-lima perkataan yang dipilih merupakan perkataan pinjaman. Kajian seperti ini penting dalam memberikan penjelasan bagi setiap perkataan pinjaman yang digunakan dalam bahasa Melayu. Pengkajian etimologi ini menyumbang kepada penghasilan sebuah kamus yang terarah kepada etimologi kata pinjaman dalam bahasa Melayu.

Kata kunci: asal usul; bahasa Melayu; kata pinjaman; etimologi; Kamus Dewan Perdana

THE ORIGIN OF WORDS IN MALAY LANGUAGE FROM THE POINT OF VIEW OF ETYMOLOGY

ABSTRACT

This study examined the origin of words in Malay from the etymological point of view. The data were taken from the *Kamus Dewan Perdana (KDP)* published in 2020. *KDP* was selected the source of the study because the dictionary is a treasure trove of the Malay language and the latest dictionary produced by Dewan Bahasa dan Pustaka. This study focused on five words, namely, the words *setinggi*, *bau*, *salir*, *kursus*, and *kopi*. This study will apply the guideline framework devised by Collins (2003). The results show that the five words are borrowed from the Indo-European language family because they have similarities in terms of form and meaning. Research from a historical point of view is also evidence to strengthen the finding that the five words are loanwords. This study is important in providing an explanation of how each loanword is used in the Malay language. The study of etymology contributes to the production of a dictionary focused on the etymology of loanwords in Malay.

Keywords: Origin; Malay language; loanwords; etymology; *Kamus Dewan Perdana*

Pengenalan

Kepelbagaian bahasa yang wujud pada hari ini mempunyai hubungan leksikal dengan bahasa-bahasa dunia yang berbeza. Hubungan leksikal yang berlaku ini sebenarnya merujuk kepada kognat. Menurut Gudschinsky (1956), hubungan kognat ialah perkataan yang berkongsi atau lahir daripada keluarga bahasa yang sama dan hanya melalui hubungan kognat yang sebenar dapat dijadikan bukti konkrit akan hubungan genetik sesuatu bahasa.

McMahon (1994) turut menjelaskan pandangan ahli tatabahasa moden berkenaan hubungan kognat, iaitu sesebuah perkataan berkongsi bunyi dan makna yang sama. Sebagai contoh, kata *mouse* dalam bahasa Inggeris memiliki kemiripan dengan bahasa Indo-Eropah yang lain seperti *mus* (bahasa Swedish), *maus* (bahasa Jerman), *muis* (bahasa Belanda), *mūs* (bahasa Latin), *mūs* (bahasa Greek Klasik), *myš* (bahasa Rusia), *mysz* (bahasa Polish), dan *miš* (bahasa Serbo-Croatian) (Ruhlen, 1994). Namun begitu, persamaan yang wujud antara perkataan Melayu dengan perkataan yang ada dalam bahasa lain adalah menerusi peminjaman.

Menurut Campbell (2004), peminjaman merujuk kepada item leksikal (perkataan) yang "dipinjam" daripada bahasa yang lain, iaitu perkataan yang pada awalnya bukan sebahagian daripada perbendaharaan kata bahasa penerima, tetapi digunakan dan dijadikan sebahagian daripada kamus bahasa peminjam. Contohnya, kata kapal dipinjam daripada bahasa Tamil, iaitu *kappal* (Noriah & Selvarani, 2015). Peminjaman yang berlaku ini berkait rapat dengan etimologi. Etimologi merupakan

salah satu cabang yang penting dalam bidang linguistik. Durkin (2009) mentakrifkan etimologi sebagai satu bidang yang menyiasat atau mengkaji sejarah perkataan. Tumpuan terhadap etimologi mampu merungkai sejarah terhadap sesuatu kata yang dikaji. Collins (2003) berpendapat bahawa kajian etimologi bukan sekadar menyenaraikan kata serapan yang terdapat dalam sesuatu bahasa, tetapi turut menjelaskan sejarah bagi setiap perkataan tersebut.

Setiap kemasukan perkataan bahasa asing ke dalam bahasa Melayu mempunyai sejarah yang tersendiri (Collins, 2003). Misalnya, terdapat banyak kosa kata Arab dalam bahasa Tagalog walaupun masyarakat berbahasa Tagalog umumnya tidak beragama Islam. Kemasukan perkataan Arab ke dalam bahasa Tagalog sebenarnya adalah melalui dialek Melayu Brunei (Collins, 2003). Bukti dari sudut sejarah ini merupakan elemen penting dalam pemahaman kewujudan perkataan dalam sesebuah bahasa. Aspek sejarah yang dibincangkan juga berkait rapat dengan pertembungan bahasa. Pertembungan bahasa ialah penggunaan lebih daripada satu bahasa di tempat yang sama dan pada masa yang sama (Thomason, 2001). Menurut Thomason (2001), pertembungan bahasa juga berlaku melalui teks keagamaan, misalnya bahasa Pali yang merupakan bahasa suci bagi agama Buddha berkembang ke negara Thailand, Burma, dan negara-negara Asia Tenggara yang lain. Begitu juga dengan perkataan Parsi yang kemasukannya adalah melalui penterjemahan kitab-kitab Parsi seperti Hikayat Amir Hamzah dan Hikayat Iskandar Zulkarnain (Nathesan, 2015).

Menurut Jespersen (1922), penjajahan menyebabkan masyarakat yang dijajah mudah untuk meniru ucapan, tabiat dan adat istiadat negara yang berkuasa. Merujuk hal ini, peminjaman perkataan asing berkemungkinan bermula dengan proses peniruan dan lama-kelamaan tersebati dalam bahasa Melayu. Memang tidak dinafikan bahawa bentuk penjajahan negara barat ke atas Tanah Melayu pada suatu ketika dahulu menjadi faktor utama berlakunya peminjaman perkataan. Bermula era penjajahan Portugis seterusnya Belanda dan British di Tanah Melayu telah memperkaya perbendaharaan bahasa Melayu. Aspek pertembungan bahasa menerusi penjajahan yang dibincangkan ini berkait dengan pernyataan Collins (2003), iaitu peminjaman perkataan berlaku disebabkan oleh pertembungan bahasa.

Collins (2003) menyatakan bahawa sejarah dan geografi yang merangkumi aspek pertembungan bahasa amat penting dalam menentukan etimologi perkataan. Hal ini demikian kerana, penelitian dari sudut sejarah boleh dijadikan bukti dalam menentukan asal usul perkataan. Oleh hal yang demikian, kajian ini menentukan asal usul perkataan menerusi penelitian ke atas bentuk dan makna, serta membuktikan penggunaan sesebuah perkataan dalam bahasa Melayu melalui aspek sejarah.

Permasalahan Kajian

Beberapa permasalahan berkaitan etimologi dikenal pasti sehingga mendorong kajian ini dijalankan. Permasalahan ini saling berkait dan menimbulkan beberapa kesan kepada ahli bahasa dan pengkaji etimologi. Collins (2003) menyatakan bahawa, di Malaysia pengkajian bahasa Melayu yang masih kurang dipelajari ialah kajian berkaitan sejarah perkataan. Walaupun telah ada kajian berkaitan kata pinjaman, namun perbincangan yang dilakukan didapati tidak menyeluruh dari sudut etimologi. Kajian yang dijalankan oleh Abdullah dan Abdullah (2017), Zaidan et al. (2017) dan Notosudirjo (1981) misalnya lebih berfokus kepada aspek perubahan bentuk dan makna. Namun begitu, kajian-kajian tersebut masih terarah kepada etimologi kerana memiliki beberapa elemen yang turut dibincangkan dalam kajian etimologi, melibatkan aspek perubahan bentuk dan makna. Memang tidak dinafikan bahawa bidang etimologi merupakan kajian yang rumit untuk dijalankan. Menurut Durkin (2014), proses menentukan atau mengenal pasti sesebuah kata pinjaman merupakan cabaran dalam kajian etimologi.

Di Malaysia juga tidak ada perpustakaan yang memiliki koleksi kamus Melayu sejarawi yang lengkap (Collins, 2003). Walaupun Dewan Bahasa dan Pustaka (2020) ada menerbitkan Kamus Dewan Perdana yang mengandungi maklumat etimologi, namun masih terdapat perkataan yang tidak dinyatakan asal usulnya. Begitu juga kamus yang dihasilkan oleh Wilkinson (1901, 1902) dan Winstedt (1959) yang telah menyenaraikan banyak maklumat kata pinjaman daripada pelbagai bahasa, tetapi masih tidak boleh dianggap sebuah kamus etimologi yang lengkap. Oleh itu, kajian ini penting dijalankan dalam menyumbang kepada penghasilan sebuah kamus etimologi bahasa Melayu yang terarah kepada aspek kata pinjaman.

Kajian etimologi memerlukan penjelasan yang menyeluruh dan perlu merujuk kepada manuskrip atau teks Melayu lama (Collins, 2003). Rujukan tersebut perlu dibuat untuk menentukan waktu dan ketika kata itu muncul serta digunakan dalam bahasa Melayu. Momma (2013) menjelaskan bahawa wujud perkongsian bahan antara bidang filologi (penelitian kepada manuskrip atau teks-teks lama) dengan bidang kajian etimologi. Namun begitu, sumber manuskrip yang ada di Malaysia tidak banyak. Menurut Siti Hawa (1992), terdapat banyak manuskrip dan dokumen sejarah telah dibawa pulang oleh Belanda. Walaupun ada manuskrip yang telah didigitalkan, namun bilangannya masih terhad. Sumber-sumber ilmiah yang ada sepatutnya boleh dijadikan khazanah warisan, namun hilang begitu sahaja. Keadaan ini membantut usaha memperoleh maklumat berkaitan kewujudan dan penggunaan sesebuah perkataan dalam bahasa Melayu. Kekurangan bahan rujukan yang berkaitan juga menyebabkan berlakunya polemik berkaitan asal usul sesebuah perkataan. Dapat disimpulkan bahawa kurangnya kajian berkaitan etimologi juga disebabkan oleh kesukaran dalam mendapatkan rujukan manuskrip lama.

Kajian Literatur

Bahagian ini menyoroti kajian etimologi dan kajian lepas berkaitan kata pinjaman. Antara sarjana barat yang mengkaji kata Indo-Eropah termasuklah Lass (1997), yang membandingkan aspek sebutan berdasarkan ejaan bagi perkataan. Contohnya, kata *ayah* dalam bahasa Sanskrit ialah *pitar*, *father* (bahasa Inggeris), dan *pater* (bahasa Latin). Ketiga-tiga bahasa yang berbeza ini mempunyai persamaan dari segi bunyi dan merujuk kepada maksud yang sama (Lass, 1997). Contoh yang dikemukakan ini bersesuaian dengan saranan Collins (2003), iaitu dalam menjejaki etimologi, pertalian bunyi antara kata yang dikaji dengan bahasa lain perlu diteliti dengan lebih mendalam.

Menurut Notosudirjo (1981), perubahan zaman atau masa telah menyebabkan banyak perkataan mengalami perubahan dari segi bentuk dan makna. Beliau yang meneliti kata pinjaman Sanskrit dalam *bahasa Indonesia* mendapati bahawa terdapat banyak kemiripan dan persamaan perkataan antara perkataan Sanskrit dengan Indonesia. Contohnya, kata *jasa* dalam bahasa Indonesia berasal daripada bentuk Sanskrit, iaitu *yasa*. Kata *jasa* mengalami sedikit perubahan, yakni fonem /y/ digantikan dengan fonem /j/. Selalunya, perubahan yang berlaku pada kata pinjaman tidak telalu ketara, iaitu melibatkan beberapa fonem sahaja. Contoh yang lain, kata *vayu* berubah menjadi *bayu* apabila masuk ke dalam bahasa Melayu.

Abdullah dan Abdullah (2017) telah menjalankan kajian yang berkaitan kemasukan perkataan asing dalam bahasa Melayu. Kajian tersebut lebih kepada penyenaaranian beberapa lexis bukan Austronesia yang terserap ke dalam bahasa Melayu dan perbandingan perubahan bunyi yang telah diubah suai mengikut sebutan bahasa Melayu. Contohnya, kata *garpu* (bahasa Melayu) dipinjam daripada bahasa Portugis, yakni daripada bentuk *garfo*. Menurut Abdullah dan Abdullah, kebanyakan fonem /o/ pada akhir suku kata lexis Portugis bertukar kepada fonem /u/ setelah perkataan itu masuk dalam bahasa Melayu. Kajian Abdullah dan Abdullah didapati terhad kepada aspek perubahan bentuk kata sahaja dan masih belum terarah kepada etimologi sepenuhnya. Kajian etimologi meliputi makna, kewujudan dan penggunaan perkataan (masa), dan perbandingan antara bahasa dalam rumpun yang sama dan berbeza.

Mohamad dan Harun (2019) yang membincangkan konsep dan definisi peminjaman kosa kata pula mendapati bahawa istilah peminjaman kosa kata lebih sesuai digunakan kerana sesuatu kata yang dipinjam tidak akan menjadi milik sesuatu bahasa yang meminjam, walaupun kata tersebut telah lama digunakan sehingga masyarakat beranggapan kata tersebut merupakan kata asli dalam bahasa mereka. Merujuk hal ini, Teuku (2015) misalnya mengandungi perkataan yang telah digugurkan label asal usul seperti kata *dunia* yang merupakan kata pinjaman daripada bahasa Arab. Hal ini dikatakan demikian kerana, menurut Teuku, perkataan itu telah tersebati dalam bahasa Melayu dan dianggap sebahagian daripada bahasa Melayu. Memang tidak dinafikan bahawa terdapat perkataan pinjaman yang telah tersebati dalam bahasa Melayu, namun, setiap perkataan pinjaman yang masuk dan digunakan dalam bahasa Melayu tidak boleh dinafikan hak asal usulnya. Hal ini bermaksud catatan asal usul

perkataan pinjaman seharusnya dikekalkan agar diketahui umum bahawa perkataan itu merupakan kata pinjaman daripada bahasa asing dan bukanlah perkataan Melayu asli.

Kajian Zaidan et al. (2015) pula berkaitan dengan penyerapan perkataan Arab dalam bahasa Melayu. Sungguhpun kajian tersebut lebih tertumpu kepada aspek kata pinjaman, kajian tersebut memberi gambaran bahawa peminjaman perkataan Arab dalam bahasa Melayu akan menyebabkan berlakunya perubahan sebutan yang membawa kepada perubahan bentuk ejaan. Memang tidak dinafikan bahawa terdapat banyak kosa kata pinjaman yang mengalami perubahan bentuk setelah masuk ke dalam bahasa Melayu, seperti kata *kamanga* berubah kepada *mangga* (Norhashim, 2021; Singam, 1957) dan kata *purva* kepada *purba* (Singam, 1957).

Hoogervorst (2015) pula telah menjalankan kajian perihal penyerapan perkataan Tamil dalam bahasa Melayu. Antara perkataan Tamil yang wujud dalam dialek Melayu Pulau Pinang termasuklah *pili* yang merujuk kepada “perangkap air”, *perli* bermaksud “mengusik atau menipu”, dan lain-lain. Kajian tersebut juga membincangkan aspek sejarah, yakni hubungan bangsa Melayu dan Tamil yang berlaku melalui aktiviti perdagangan. Menurut Hoogervorst (2015), penutur bahasa Melayu dan Tamil telah berhubung selama dua kurun lamanya. Oleh itu, dapat dikatakan bahawa pertembungan antara dua masyarakat yang berbeza dari segi bahasa dan budaya ini telah menyebabkan berlakunya peminjaman perkataan.

Seterusnya, Nathesan (2015) banyak membincangkan etimologi perkataan pinjaman serta polemik berkaitan asal usul perkataan. Sebagai contoh, kata *banglo* yang digunakan dalam bahasa Melayu merupakan kata pinjaman daripada bahasa Inggeris, iaitu *bungalow*. Namun begitu, kata *banglo* sebenarnya berakar daripada bahasa Gujarat, iaitu *bangalo*. Kata *bangalo* seterusnya masuk ke dalam bahasa Hindi membentuk *bangla* (Nathesan, 2015). Hal ini menjelaskan bahawa, perubahan yang berlaku kepada bentuk perkataan terhasil daripada pergerakan perkataan itu yang melalui banyak bahasa, yakni daripada *banglo* (bahasa Melayu) ← (anak panah ini bermaksud “dipinjam daripada”) *bungalow* (bahasa Inggeris) ← *bangla* (bahasa Hindi) ← *banglo* (bahasa Gujarat). Perubahan dan pergerakan perkataan seumpama ini pada dasarnya wajar ditunjukkan dalam kajian etimologi agar lebih mudah difahami.

Kajian etimologi tidak terkecuali daripada pertikaian berkaitan asal usul perkataan. Contohnya, terdapat pandangan yang menyatakan bahawa kata *nama* dalam bahasa Melayu dipinjam daripada bahasa Inggeris *name* (Omar, 1991) sedangkan perkataan tersebut dipinjam daripada bahasa Sanskrit. Walaupun polemik asal usul perkataan ini telah diselesaikan oleh Omar (1991) dengan menyatakan bahawa pengaruh Sanskrit lebih awal berbanding Inggeris, namun masih ada ruang yang perlu dibuktikan menerusi teks atau manuskrip Melayu lama. Penjelasan mengenai waktu penggunaan sesebuah perkataan dalam bahasa Melayu penting bagi mengelakkan persengketaan berkaitan asal usul perkataan.

Berdasarkan sorotan ini, dapat dikatakan bahawa pengkajian ilmiah yang terarah kepada etimologi masih lagi terhad. Kajian etimologi perlu dibincangkan secara menyeluruh seperti yang dinyatakan oleh Collins (2003) dalam setiap pedomannya, yakni penelitian perlu diberikan kepada bentuk, makna, dan sejarah asal usul. Setiap

perkataan mengandungi pelbagai maklumat yang perlu diperincikan dan disusun mengikut jalur peminjaman yang tepat dan perlu ada pembuktian dari sudut waktu kemunculan kata pinjaman dalam bahasa Melayu. Hal ini bertepatan dengan takrifan yang dikemukakan oleh Bynon (1977) bahawa kajian etimologi melibatkan penyusunan sejarah bentuk dan makna perkataan. Perbincangan ini juga menjelaskan bahawa aspek penelitian ke atas bentuk dan makna perkataan dalam bahasa yang berbeza penting dalam menjejaki asal usul sesebuah perkataan pinjaman.

Metodologi Kajian

Kajian ini mengaplikasikan pedoman yang digagaskan oleh Collins (2003) dalam bukunya *Mukadimah Ilmu Etimologi*. Enam pedoman yang digagaskan oleh Collins dalam mengkaji etimologi perkataan ialah:

1. sebelum meneliti sesuatu etimologi, pastikan ketika kata itu muncul untuk pertama kalinya;
2. sejarah dan geografi harus dipertimbangkan: kata-kata hanya dapat dipinjam melalui pertembungan bahasa;
3. kesepadanan bunyi yang telah diketahui harus berlandaskan usaha etimologi;
4. tekanan harus diberi pada kata lisan: sebutan dapat menjelaskan percanggahan teks dan menyoroti etimologi yang betul;
5. dialek-dialek daerah merupakan sumber penting dalam etimologi: sering kata-kata purba dikekalkan dalam sesuatu dialek; dan
6. setiap unsur kata harus diterangkan: penjelasan sebahagian kata sahaja tidak meyakinkan.

Dalam kajian ini, perbincangan hanya tertumpu kepada empat perkara, iaitu aspek bentuk kata, makna kata, pembuktian kewujudan sesebuah kata, serta sejarah dan geografi sesebuah kata. Pedoman yang pertama bermaksud kajian etimologi perlu menjejaki kewujudan dan penggunaan kata pinjaman dalam bahasa Melayu. Hal ini bermaksud, penelitian ke atas teks-teks Melayu lama perlu diteliti. Bahan-bahan kajian yang digunakan oleh ahli filologi dalam menjalankan kajian manuskrip perlu dimanfaatkan dalam kajian etimologi, khususnya dalam meneliti kewujudan dan penggunaan sesebuah perkataan dalam bahasa Melayu.

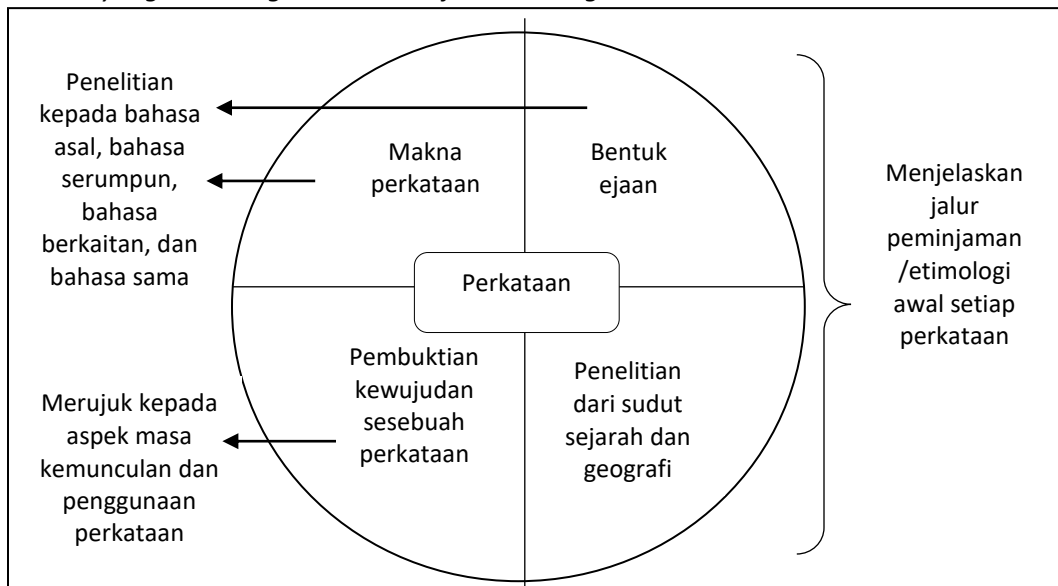
Pedoman kedua pula bermaksud sesebuah kajian perlu mengambil kira aspek sejarah dan geografi. Aspek yang dibincangkan oleh Collins (2003) berkait rapat dengan fenomena pertembungan bahasa yang seterusnya membawa kepada peminjaman perkataan. Hal ini selari dengan pernyataan Durkin (2014) bahawa kajian perkataan perlu melihat cara perkataan tersebut masuk ke dalam bahasa lain, dan asal perkataan yang dipinjam. Pedoman yang ketiga merujuk kepada penelitian kepada bunyi dan bentuk perkataan. Menurut Liberman (2009), langkah pertama dalam melakukan kajian etimologi adalah dengan memilih atau mengenal pasti hubungan kognat dalam setiap

bahasa yang dikaji. Dalam pedoman ini, kemiripan dan persamaan antara bentuk ejaan dengan bahasa asal perlu diteliti (Collins, 2003; Durkin, 2009). Kajian etimologi tidak seharusnya menyelidiki bentuk perkataan sahaja kerana berkemungkinan kemiripan dan persamaan yang wujud antara bahasa yang berbeza adalah secara kebetulan. Misalnya, kata *main* dalam bahasa Melayu bermaksud “sesuatu yang dilakukan untuk bersenang-senang atau bersuka-suka”, manakala *main* dalam bahasa Inggeris bermaksud “utama”.

Pedoman yang kelima tidak akan diaplikasikan dalam kajian ini kerana kajian ini merupakan sebuah kajian yang mengkhususkan etimologi kata pinjaman asing dan tidak tertumpu kepada etimologi kata asli Melayu. Pedoman yang keenam pula menjelaskan bahawa penelitian etimologi perlu dilakukan secara menyeluruh merangkumi aspek bentuk, makna, dan penelitian kepada perkataan dalam rumpun bahasa yang sama dan perkataan dalam bahasa yang sama. Jika diteliti dengan lebih mendalam, pedoman yang ketiga dan keempat memiliki perkaitan kerana bunyi-bunyi yang dikaji berdasarkan sebutan masyarakat setempat. Perkaitan ini menjadikan pedoman tersebut memiliki fokus yang sama. Berdasarkan ringkasan daripada pedoman-pedoman tersebut, empat perkara yang diteliti dalam kajian ini dapat diperlihatkan seperti dalam Rajah 1.

Rajah 1

Elemen yang dibincangkan dalam kajian Etimologi

Dalam kajian etimologi, penelitian tidak terhad kepada dua bahasa sahaja, iaitu bahasa Melayu dan satu bahasa asing yang lain, tetapi perlu meneliti bahasa dalam rumpun bahasa yang sama dan berbeza. Menurut Noriah dan Selvarani (2015), bahasa Tamil dan Sanskrit misalnya saling meminjam antara satu sama lain. Berdasarkan pernyataan Noriah dan Selvarani, dapat disimpulkan bahawa, apabila pengkaji meneliti bahasa Sanskrit, penelitian perlu dilakukan juga kepada bahasa Tamil kerana kedua-dua bahasa ini mempunyai hubungan yang rapat. Walaupun kedua-dua bahasa itu berada

dalam rumpun bahasa yang berbeza, pertembungan antara dua masyarakat ini akan menyebabkan berlakunya proses peminjaman perkataan. Dalam hal ini, usaha untuk menjejaki sumber asal sesebuah perkataan merupakan satu tugas yang cukup rumit untuk dilakukan oleh setiap pengkaji etimologi. Dapat disimpulkan bahawa bidang etimologi bukan hanya sekadar menjejaki asal usul perkataan, tetapi turut memberi tumpuan kepada sejarah, bentuk, makna, dan waktu kemunculan sesebuah perkataan.

Rasional Pemilihan Data Kajian

Bahasa Melayu merupakan bahasa yang banyak meminjam perkataan daripada bahasa asing. Hal ini dapat dilihat melalui peminjaman kata daripada bahasa asing seperti Arab, Belanda, Cina, Hindi, Parsi, Portugis, Sanskrit, dan lain-lain yang terserap ke dalam bahasa Melayu. Walau bagaimanapun, pemerhatian menunjukkan bahawa masih ada perkataan yang tidak dicatatkan sebagai kata pinjaman, namun sebenarnya merupakan kata pinjaman. Penyenaraian berkaitan kata pinjaman ini dapat dilihat menerusi Dewan Bahasa dan Pustaka (2020), *A Malay-English Dictionary (AMED)* yang disusun oleh Wilkinson (1901, 1902), dan *An Unabridged Malay-English Dictionary* oleh Winstedt (1959). Kajian ini tertumpu kepada lima perkataan sahaja, iaitu kata *setanggi*, *bau*, *salir*, *kursus*, dan *kopi* yang diambil daripada Dewan Bahasa dan Pustaka (2020).

Pewajaran pemilihan kelima-lima perkataan daripada Dewan Bahasa dan Pustaka (2020) didasarkan kepada konteks kemiripan. Kemiripan yang dimaksudkan ialah bentuk ejaan antara kelima-lima perkataan yang dipilih dengan perkataan dalam bahasa asing yang lain (Indo-Eropah) adalah hampir sama. Sebagai contoh, antara persamaan atau kemiripan melibatkan perkataan yang digunakan dalam bahasa Melayu dengan bahasa yang lain termasuklah kata *komisen* (bahasa Melayu) (Dewan Bahasa dan Pustaka, 2020), *comissão* (bahasa Portugis), *commission* (bahasa Inggeris), dan *commissie* (bahasa Belanda) (Goursau & Goursau, 1989).

Kemiripan yang berlaku pada kata *komisen* ini disebabkan bahasa Melayu meminjam perkataan tersebut daripada bahasa Inggeris, dan kemiripan yang berlaku antara bahasa Inggeris dengan bahasa Portugis dan Belanda disebabkan ketiga-tiganya merupakan bahasa daripada keluarga bahasa Indo-Eropah. Oleh itu, kemiripan antara lima perkataan yang yang dipilih dengan bahasa dunia yang lain akan dijejaki kesahihannya menerusi kaedah etimologi yang digagaskan oleh Collins (2003). Penelitian menerusi kaedah etimologi ini dapat memberikan bukti sama ada kelima-lima perkataan yang dipilih tersebut merupakan kata pinjaman atau sebaliknya.

Analisis Data

Etimologi Kata “Setanggi” dalam Bahasa Melayu

Berdasarkan Dewan Bahasa dan Pustaka (2020), kata *istanggi* yang merujuk kepada *setanggi* bermaksud sejenis kemenyan yang berbau apabila dibakar. Maklumat berkaitan asal usul perkataan ini tidak dicatatkan dalam Dewan Bahasa dan Pustaka (2020). Ketiadaan maklumat asal usul bagi perkataan ini dalam Dewan Bahasa dan Pustaka (2020) berkemungkinan disebabkan terlepas pandang atau kemungkinan juga perkataan ini dianggap sebagai perkataan Melayu asli. Walau bagaimanapun, Wilkinson (1901) mencatatkan kata *istanggi* yang digunakan dalam bahasa Melayu dipinjam daripada bahasa Sanskrit yang bermaksud kemenyan, wangian.

Berdasarkan Badan Pengembangan dan Pembinaan Bahasa (2016), kata *setanggi* bermaksud kemenyan yang berbau wangi. Singam (1957) pula mencatatkan kata *istanggi* (bentuk ejaan Singam (1957) yang sebenarnya merujuk kepada *setanggi*) yang digunakan dalam bahasa Melayu dipinjam daripada kata *astaka* dalam bahasa Sanskrit yang bermaksud “incense”, atau dalam bahasa Melayu bermaksud [1] kemenyan atau setanggi. *Sanskrit dictionary for spoken Sanskrit (SDFSS)* pula mencatat maksud kata *astaka* sebagai [1] pergi ke rumah abadi seseorang, rumah. Maksud *astaka* dalam SDFSS berbeza dengan maksud *setanggi* dalam bahasa Melayu. Selain itu, Gonda (1973) mencatatkan kata *sitangi* (Minangkabau) dipinjam daripada bahasa Sanskrit, *astanga* yang bermaksud [1] terdiri daripada lapan bahagian atau lapan artikel. Maklumat perkataan yang diberikan oleh Gonda memerlukan penelitian semula tentang maknanya melalui SDFSS. SDFSS mencatatkan kata *aṣṭāṅga* bermaksud lapan bahagian, terdiri daripada lapan bahagian atau anggota. Sebenarnya, bentuk yang ditunjukkan oleh Singam (1957) dan Gonda (1973) berbeza dengan bentuk yang telah ditemukan dalam SDFSS. Daripada kajian sumber, dapat disimpulkan bahawa kata *setanggi* yang digunakan dalam bahasa Melayu berasal daripada bentuk *ekāṅgī*. Jadual 1 menunjukkan maklumat kata *ekāṅgī* dalam bahasa Sanskrit (SDFSS).

Jadual 1

Kata ekāṅgī dalam Sanskrit dictionary for spoken Sanskrit

Bentuk asal kata <i>ekāṅgī</i> dalam tulisan Sanskrit	Bentuk Transliterasi	Maksud
एकाङ्गी	<i>ekāṅgī</i>	wangian tertentu

Berdasarkan Jadual 1, kata *ekāṅgī* dalam bahasa Sanskrit bermaksud wangian tertentu. Berdasarkan maksud daripada kata *ekāṅgī*, didapati bahawa wujud pertalian makna antara kata *ekāṅgī* dalam bahasa Sanskrit dan kata *setanggi* dalam bahasa Melayu, iaitu merujuk kepada sejenis bau-bauan. Kata *ekāṅgī* mengalami perubahan bentuk, iaitu berlaku penambahan fonem /s/ dan penggantian fonem /k/ kepada /t/ membentuk kata *setanggi*. Selain itu, dalam bahasa Sanskrit telah wujud satu bentuk yang lain bagi

merujuk kepada kemenyan, iaitu *dhupa*. Jadual 2 menunjukkan bentuk dan makna kata *dhupa* dalam bahasa Sanskrit (*SDFSS*).

Jadual 2

Kata dhupa dalam Sanskrit dictionary for spoken Sanskrit

Bentuk asal kata <i>dhupa</i> dalam tulisan Sanskrit	Bentuk Transliterasi	Maksud
धूप	<i>dhupa</i>	kemenyan, aroma

Berdasarkan Jadual 2, kata *dhupa* bermaksud kemenyan; aroma. Kata *dhupa* juga wujud dalam bahasa Melayu dengan bentuk ejaan *dupa*. Perkataan ini juga direkodkan dalam Wilkinson (1901) yang bermaksud kemenyan, wangian diperoleh dengan pembakaran. Dupa sering digunakan semasa aktiviti keagamaan dalam masyarakat Hindu. Oleh hal yang demikian, tidak hairanlah sekiranya perkataan ini berasal daripada bahasa yang dituturkan oleh masyarakat di kawasan India. Hal ini menjelaskan bahawa penelitian kepada aspek budaya masyarakat penting dalam memahami asal usul perkataan yang digunakan dalam sesebuah masyarakat. Perbincangan diteruskan dengan kewujudan dan penggunaan kata *istanggi* dalam bahasa Melayu. Kata *istanggi* dapat dijejak penggunaannya dalam Hikayat Seri Rama (*Rama*) menerusi *Malay Concordance Project (MCP)* sekitar abad ke-16 Masihi atau penggunaannya mungkin lebih awal daripada tarikh yang tercatat. Maklumat bagi perkataan ini dalam *Rama* dapat diperlihatkan seperti dalam Jadual 3.

Jadual 3

Penggunaan Kata Istanggi dalam Rama

Rama 156: 6 ...Maka diambilnya daki itu, lalu dipujanya dengan *istanggi*, maka daki itu jadi seperti seekor katak hijau warnanya...

Merujuk hal ini, adalah wajar untuk menyatakan bahawa kata *setanggi* dipinjam daripada bahasa Sanskrit. Menurut Zaharani et al. (2011), bahasa Melayu telah meminjam perkataan Sanskrit sejak awal abad ketujuh Masihi lagi, iaitu ketika Kepulauan Melayu di bawah pemerintahan kerajaan Sriwijaya. Berdasarkan perbincangan ini, etimologi awal kata *setanggi* dalam bahasa Melayu dapat diperlihatkan seperti dalam Jadual 4.

Jadual 4

Etimologi Awal Kata Setanggi dalam Bahasa Melayu

setanggi bermaksud “sejenis kemenyan yang berbau apabila dibakar” telah dijejak penggunaannya dalam *Rama* (kewujudan dan penggunaan kata *setanggi* dalam *Rama* sekitar abad ke-17) ← *istanggi* bermaksud “kemenyan, wangian” (1901) [bahasa Melayu] ← *ekāṅgī* bermaksud “wangian tertentu” [bahasa Sanskrit]

Etimologi Kata “Bau” dalam Bahasa Melayu

Berdasarkan Dewan Bahasa dan Pustaka (2020), kata *bau* bermaksud apa-apa yang terhidu oleh hidung seperti wangi atau busuk. Sebenarnya, maklumat asal usul berkaitan perkataan ini tidak dicatatkan dalam Dewan Bahasa dan Pustaka. Maklumat berkaitan asal usul perkataan ini juga tidak ada dalam *AMED* yang dihasilkan oleh Wilkinson, dan begitu juga dengan Winstedt yang tidak mencatatkan asal usul bagi kata *bau* dalam *An Unabridged Malay-English Dictionary*. Memang tidak dinafikan bahawa kedua-dua kamus tersebut bukanlah kamus yang sempurna dalam mencatatkan asal usul perkataan. Namun begitu, dalam penelitian maklumat asal usul, bentuk dan makna, maka kedua-dua kamus itu perlu dimanfaatkan, khususnya dalam kajian etimologi yang berfokus kepada kata pinjaman asing dalam bahasa Melayu. Kajian menunjukkan bahawa wujud kemiripan bentuk dan makna antara kata *bau* yang digunakan dalam bahasa Melayu dengan kata *boy*, *būy* dalam bahasa Parsi. Hal ini dapat dilihat menerusi Steingass (1981) yang mencatatkan kata *boy*, *būy* atau بوی bermaksud bau, wangian, minyak wangi; rempah ratus; harapan, keinginan. Selain itu, wujud makna yang lain lagi bagi perkataan ini dalam bahasa Parsi, iaitu pencarian; cinta; sifat, pembawaan; bahagian. Berdasarkan bentuk ejaan dan makna kata *bau* yang terkandung dalam bahasa Parsi, dapat dikatakan bahawa berkemungkinan kata *bau* sebenarnya merupakan sebuah perkataan pinjaman.

Beralih pula kepada kewujudan dan penggunaan perkataan ini dalam bahasa Melayu, berdasarkan maklumat yang terkandung dalam *MCP*, kata *bau* telah ditemukan penggunaannya dalam Hikayat Amir Hamzah (AHmz) yang dihasilkan dalam lingkungan abad ke-15. Oleh itu, dapat dikatakan bahawa perkataan ini sudah digunakan sejak sekian lama, yakni sejak abad ke-15 lagi. Jadual 5 menunjukkan bukti kewujudan dan penggunaan kata *bau* dalam AHmz.

Jadual 5

Penggunaan Kata Bau dalam AHmz

AHmz 483: 27 ... orang berjual nasi itu. Setelah Asqar Dewa tercium *bau* Amir Hamzah, maka ia pun terdiri di situ, tiada ia mahu bergerak ...

Menerusi analisis ini, wajar untuk mengatakan bahawa kata *bau* merupakan kata pinjaman daripada bahasa Parsi. Menurut Ramli dan Shuhaimi (2009), data-data arkeologi menunjukkan bahawa orang Parsi telah tiba di Tanah Melayu dan Nusantara sejak abad ke-3 Masihi lagi dan ada sarjana yang menganggap bermula abad ke-8. Kedatangan masyarakat Parsi ke Nusantara ini adalah untuk menjalankan aktiviti perdagangan. Bukti dari sudut sejarah ini menjadi hujah untuk menyokong bahawa berkemungkinan kata *bau* masuk ke dalam bahasa Melayu menerusi bahasa Parsi.

Berdasarkan perbincangan ini, etimologi awal kata *bau* dapat dijelaskan menerusi Jadual 6.

Jadual 6

Etimologi Awal Kata Bau dalam Bahasa Melayu

bau bermaksud “apa-apa yang terhidu oleh hidung seperti wangi atau busuk” (kewujudan dan penggunaan kata *bau* dalam lingkungan abad ke-15) [bahasa Melayu] ← *bu* bau, wangian, minyak wangi, dan lain-lain [bahasa Parsi]

Etimologi Kata “Salir” dalam Bahasa Melayu

Dewan Bahasa dan Pustaka (2020) mencatatkan kata *salir* bermaksud paip, lubang dan sebagainya yang dibina untuk menyalirkan cecair keluar. Maklumat asal usul bagi perkataan ini tidak dicatatkan dalam Dewan Bahasa dan Pustaka sedangkan wujud kemiripan dari sudut bentuk dan makna antara kata *salir* dalam bahasa Melayu dengan bahasa Portugis dan bahasa Sepanyol. Dalam Collins Dictionary (n.d.), kata *salir* bermaksud “*to go out, to leave, depart*”. Di samping itu, wujud kemiripan bentuk kata *salir* (bahasa Sepanyol) dan *sair* (bahasa Portugis) (Collins, n.d.). Kemiripan bentuk kata antara bahasa Portugis dan bahasa Sepanyol berlaku disebabkan kedua-duanya lahir daripada keluarga bahasa yang sama, iaitu Indo-Eropah (Johnson, 1998). Jika dilihat dari segi bentuk ejaan, kedua-dua bahasa ini, iaitu bahasa Sepanyol dan Melayu mempunyai ejaan yang sama dan maknanya juga tidaklah menyimpang sehingga kita dapat menerima persamaannya.

Memang tidak dinafikan bahawa Tanah Melayu tidak pernah dijajah oleh orang Sepanyol. Oleh itu, tidak tepat untuk mengatakan bahawa kata *salir* dipinjam daripada bahasa Sepanyol. Namun demikian, berkemungkinan kata *salir* masuk ke dalam bahasa Melayu melalui bahasa Portugis yang akhirnya mengalami perubahan sebutan yang sekali gus membawa kepada perubahan bentuk daripada *sair* kepada *salir*. Perubahan bentuk ini dapat dilihat menerusi kata *sair* yang mengalami penambahan konsonan /l/ membentuk kata *salir* dalam bahasa Melayu. Sehubungan dengan itu, dapat disimpulkan bahawa perkataan *salir* yang digunakan dalam bahasa Melayu sebenarnya wujud menerusi bahasa Portugis kerana Tanah Melayu pada suatu ketika dahulu dijajah oleh Portugis.

Persamaan bentuk antara kata *salir* dalam bahasa Sepanyol dan *salir* dalam bahasa Melayu berkemungkinan secara tidak sengaja. Walaupun bentuk *salir* dalam bahasa Melayu lebih dekat dengan sebutan *salir* yang digunakan dalam bahasa Sepanyol, iaitu *salir* (Collins, n.d.), tetapi hakikatnya peminjaman perkataan ini menerusi bahasa Portugis. Kata *sair* dalam bahasa Portugis itu dipelatkan oleh masyarakat Melayu yang lama-kelamaan dieja dan disebut sebagai *salir*. Berkaitan dengan kemunculan dan penggunaan perkataan ini dalam bahasa Melayu, berdasarkan MCP, kata *salir* telah ditemukan penggunaannya dalam teks *Saudara* pada 29 Januari 1935. Jadual 7 menunjukkan penggunaan kata *salir* dalam teks tersebut.

Jadual 7

Penggunaan Kata Salir dalam Teks Saudara

S 29 Jan 35: 6 ... oleh tiap-tiap Melayu yang ada mengalir *salirannya* tubuhnya walau setitik pun daripada darah perasaan kasih ...

Maklumat berkaitan penggunaan perkataan ini belum dijejaki secara menyeluruh, oleh itu masih ada ruang untuk pengkaji seterusnya membuktikan dan meneliti dengan lebih mendalam tentang penggunaan perkataan ini. Berdasarkan perbincangan perkataan ini, etimologi awal kata *salir* dalam bahasa Melayu dapat diperlihatkan seperti dalam Jadual 8.

Jadual 8

Etimologi Awal Kata Salir dalam Bahasa Melayu

salir bermaksud "paip, lubang dan sebagainya yang dibina untuk menyalirkan cecair keluar" [bahasa Melayu] (kewujudan dan penggunaan kata *salir* dalam teks Saudara- 29 Jan 1935) ← *sair* [bahasa Portugis] / *salir* [sa leer] [bahasa Sepanyol] bermaksud "to go out, to leave, depart"

Etimologi Kata "Kursus" dalam Bahasa Melayu

Berdasarkan Dewan Bahasa dan Pustaka (2020), kata *kursus* bermaksud kegiatan yang berbentuk latihan, syarahan dan sebagainya tentang sesuatu perkara khusus yang biasanya dijalankan dalam tempoh tertentu. Namun begitu, catatan berkaitan asal usul tidak dinyatakan dalam kamus tersebut. Sebenarnya, wujud satu bentuk kata yang hampir sama dengan kata *kursus* yang digunakan dalam bahasa Melayu dengan bahasa Belanda, iaitu kata *cursus*. Bukti kemiripan bentuk dan makna bagi perkataan ini dapat dijejaki menerusi Cambridge University Press (n.d.). Berdasarkan Cambridge University Press (n.d.), kata *cursus* bermaksud (1) kursus atau siri kuliah, selalunya membawa kepada peperiksaan; (2) latihan (*training*). Jika dilihat kepada bentuk ejaan, wujud perbezaan pada konsonan sahaja, yakni kata *cursus* mengalami perubahan bentuk kepada fonem /k/ setelah masuk ke dalam bahasa Melayu membentuk kata *kursus*. Dari segi makna pula, tidak ada perbezaan yang ketara kerana kedua-dua bahasa itu masih mengekalkan rujukan makna, iaitu merujuk kepada kegiatan yang berbentuk latihan dan ujian (Cambridge University Press, n.d.; Dewan Bahasa dan Pustaka, 2020). Berdasarkan pemerhatian, perkataan ini wajar dikategorikan sebagai sebuah perkataan pinjaman kerana wujud kemiripan bentuk dan makna antara kata *kursus* dalam bahasa Melayu dengan kata *cursus* dalam bahasa Belanda.

Dari segi waktu kemunculan dan penggunaan perkataan ini dalam bahasa Melayu, perkataan ini tidak dapat ditemukan dalam mana-mana catatan manuskrip Melayu lama. Ketiadaan maklumat bagi perkataan ini berkemungkinan ia tidak digunakan secara meluas pada waktu dahulu. Namun begitu, jika dilihat pada bentuk dan makna, kemiripan ini menggambarkan bahawa wujud pertalian antara kedua-dua bahasa tersebut. Dalam hal ini, terdapat banyak perkataan Belanda yang terarah kepada budaya pekerjaan seperti kata *kantor*, *bos* (bahasa Inggeris meminjam daripada bahasa Belanda "baas"), gaji, bengkel, dan lain-lain. Jika diteliti dari sudut sejarah pula,

pendudukan Belanda di Tanah Melayu adalah hampir 200 tahun, yakni bermula 1641 hingga 1824. Maka, tidak hairanlah jika terdapat banyak kosa kata Belanda yang terserap masuk ke dalam bahasa Melayu. Berdasarkan perbincangan ini, etimologi atau jalur peminjaman kata *kursus* dalam bahasa Melayu dapat diperlihatkan seperti dalam Jadual 9.

Jadual 9

Jalur Peminjaman Kata Kursus dalam Bahasa Melayu

kursus bermaksud “kegiatan yang berbentuk latihan, syarahan dan sebagainya tentang sesuatu perkara khusus yang biasanya dijalankan dalam tempoh tertentu” [bahasa Melayu] ← *cursus* bermaksud (1) kursus atau siri kuliah, selalunya membawa kepada peperiksaan; (2) latihan (*training*) [bahasa Belanda]

Etimologi Kata “Kopi” dalam Bahasa Melayu

Berdasarkan catatan sejarah, kata *kopi* telah ditemukan penggunaannya dalam *Kisah Pelayaran* sekitar abad ke-19 (Collins, 2003). Berdasarkan catatan Collins (2003), dapat dikatakan bahawa catatan kemunculan perkataan ini sebenarnya agak lewat berbanding tempoh kedatangan Belanda di Tanah Melayu. Walau bagaimanapun, teks ini menjadi bukti bahawa kata *kopi* telah wujud dan digunakan sejak abad ke-19 atau berkemungkinan lebih awal daripada tempoh tersebut. Perkataan ini sekali lagi dapat dijejak menerusi Syair Almarhum Sultan Abubakar (SAB) dalam *MCP* yang bertarikh 1896 Masihi. Jadual 10 menunjukkan penggunaan kata *kopi* dalam SAB.

Jadual 10

Penggunaan Kata Kopi dalam SAB

SAB 100: 6b ... orang Europa jang soeda kaia, Bertanam banjak *kopi* Leberia, Kerdja nja senang tiada brapa paia, Lagi poen senang ...

Pandangan terhadap kata *kopi* yang wujud daripada dua sumber bahasa berbeza telah dipersoalkan oleh Collins (2003). Collins (2003) juga menimbulkan tanda tanya tentang kemasukan kata *kopi*, iaitu sama ada daripada bahasa Inggeris atau Belanda. Oleh itu, jalur peminjaman kata *kopi* dapat diperlihatkan seperti dalam Jadual 11.

Jadual 11

Jalur Peminjaman Kata Kopi dalam Bahasa Melayu Berdasarkan Pandangan Collins (2003)

kopi (kewujudan dan penggunaan kata *kopi* dalam lingkungan abad ke-19) [bahasa Melayu] ← *koffie* [bahasa Belanda] ← *caffè* [bahasa Itali] ← *kahveh* [bahasa Turki] ← *qahwah* [bahasa Arab]

Berdasarkan analisis, kecenderungan Collins (2003) dalam menggambarkan jalur peminjaman seperti yang dikemukakan dalam Jadual 11 berkemungkinan didorong oleh cara beliau melihat kepada sejarah Melayu yang dahulunya dijajah oleh Belanda dan

seterusnya Inggeris. Umumnya, minuman kopi mula menonjol dalam masyarakat Melayu semasa pemerintahan Inggeris di Tanah Melayu. Berbeza pula dengan Sulaimen (2002) yang mencatatkan kata *kopi* dipinjam daripada bahasa Inggeris. Sulaimen yang mencatatkan kata *kopi* dipinjam daripada bahasa Inggeris kerana berkemungkinan penggunaan perkataan itu mula menyerlah semasa pemerintahan Inggeris, walhal kata *kopi* telah wujud sebelum kedatangan Inggeris lagi.

Pengkajian etimologi perlu dipanjangkan lagi dengan maklumat yang berkaitan. Hal ini selari dengan pernyataan Collins (2003) bahawa etimologi tidak hanya menceritakan asal usul dan maklumat sejarah semata-mata. Oleh itu, maklumat-maklumat dalam bahasa lain perlu diteliti bagi memperoleh dapatan yang lebih konkrit. Maklumat etimologi berkaitan kata *coffee* sekali lagi dapat diteliti menerusi Harper (n.d.), seperti dalam Jadual 12.

Jadual 12

Etimologi Kata Coffee dalam Bahasa Inggeris

coffee (n.)

“drink made from the ground and roasted seeds of a tree originally native to Arabia and Abyssinia,” c. 1600, from Dutch *koffie*, from Turkish *kahveh*, from Arabic *qahwah* “coffee,” which Arab etymologists connected with a word meaning “wine,” but it is perhaps rather from the *Kaffa* region of Ethiopia, a home of the plant (coffee in Kaffa is called *būno*, which itself was borrowed into Arabic as *bunn* “raw coffee”).

The early forms of the word in English indicate a derivation from Arabic or Turkish: *chaoua* (1598), *cahve*, *kahui*, etc. French *café*, German *Kaffe* are via Italian *caffè*.

Jadual 12 memperlihatkan asal usul kata *coffee* yang masuk ke dalam bahasa Inggeris dalam lingkungan tahun 1600 Masihi daripada bahasa Belanda, *koffie*. Sebelum tahun 1600 Masihi, wujud beberapa bentuk bahasa Inggeris yang lain seperti *chaoua*, *cahve* dan *kahui*. Bahasa Belanda pula mengambilnya daripada *kahveh* (bahasa Turki), dan bahasa Turki pula mengambilnya daripada bahasa Arab, *qahwah*. Berdasarkan Harper (n.d.), etimologi kata *coffee* dalam bahasa Inggeris dapat ditunjukkan seperti dalam Jadual 13.

Jadual 13

Etimologi Kata Kopi dalam Bahasa Inggeris

coffee [bahasa Inggeris] c1600. ← *koffie* [bahasa Belanda] ← *qahwah* [bahasa Arab] ← *Kaffa* [bahasa Ethiopia/Habsyah] merujuk kepada daerah di Ethiopia/Habsyah

Penelitian berkaitan kata *kopi* dalam Harper (n.d.) memberi gambaran bahawa perkataan *coffee* dipinjam daripada bahasa Belanda. Hal ini sekali gus menjawab persoalan yang dibangkitkan oleh Collins (2003). Sebenarnya, sebelum menggunakan kata *kopi*, masyarakat Melayu terlebih dahulu menggunakan kata *kahwa* (Collins, 2003) yang dipinjam daripada bahasa Arab, yang juga merujuk kepada *coffee*. Menurut Sulaimen (2002), kata *qahwa* atau *qahwah* berasal daripada bahasa Arab. Perkataan ini

telah dipelatkan oleh orang Eropah menjadi sebutan *coffee*. Penelitian dari sudut sejarah perdagangan antara negara Arab dan Alam Melayu perlu diterokai semula. Musa (1999) menyatakan bahawa sejarah kedatangan Islam ke Alam Melayu berkait rapat dengan hubungan perdagangan. Terdapat catatan China yang menyatakan bahawa para pedagang Arab singgah di perairan Asia Tenggara bagi melakukan aktiviti perdagangan dan masyarakat Arab juga sudah berada di Sumatera sejak abad ke-7 Masihi (Musa, 1999). Penjelasan ini menjadi bukti bahawa kata *kahwa* telah digunakan lebih awal sebelum masuknya kata *kopi* menerusi bahasa Belanda. Perkataan ini telah dijejak penggunaannya dalam AHmz sekitar abad ke-14. Penggunaan kata *kahwa* yang ditemukan dalam AHmz dapat diperlihatkan seperti dalam Jadual 14.

Jadual 14

Penggunaan Kata Kahwa dalam AHmz

AHmz 385:37 ...hidangan pelbagai juadah, halwa-halwa dan minuman *kahwa*. Maka sekaliannya pun makanlah atas kadarnya...

Berdasarkan perbincangan perkataan ini, jalur peminjaman kata *kahwa* dapat digambarkan seperti dalam Jadual 15.

Jadual 15

Etimologi Awal Kata Kahwa dalam Bahasa Melayu

kahwa merujuk kepada “kopi” [bahasa Melayu] (kewujudan dan penggunaan kata *kahwa* dalam lingkungan abad ke-14) ← *qahwah* merujuk kepada “kopi” [bahasa Arab]

Kesimpulan

Secara keseluruhan, didapati bahawa semua perkataan yang dianalisis merupakan kata pinjaman daripada bahasa Indo-Eropah, yakni perkataan *setinggi* dipinjam daripada bahasa Sanskrit, *bau* daripada bahasa Parsi, *salir* daripada bahasa Portugis, dan *kursus* serta *kopi* daripada bahasa Belanda. Kajian ini juga menunjukkan bahawa Dewan Bahasa dan Pustaka (2020) yang banyak mencatatkan asal usul (etimologi) perkataan (Dewan Bahasa dan Pustaka, 2020) perlu diperkemas kerana didapati bahawa perkataan yang dianalisis ini merupakan perkataan pinjaman. Namun begitu, dari sudut penelitian pakar etimologi yang menyusun Dewan Bahasa dan Pustaka, berkemungkinan mereka berpendapat bahawa kata *setinggi*, *bau*, *salir*, *kursus*, dan *kopi* bukanlah perkataan pinjaman. Selain itu, kajian ini mendapati bahawa sesebuah perkataan akan mengalami perubahan bentuk setelah masuk ke dalam bahasa lain. Dari sudut makna pula, didapati perkataan-perkataan yang dibincangkan ini tidak mengalami perubahan makna yang ketara. Kemiripan dan persamaan bentuk antara bahasa yang berbeza dapat ditelusuri menerusi makna dan perlu juga dinilai dari sudut sejarah. Seperti yang telah dibincangkan dalam analisis kajian, aspek bentuk, makna, sejarah, geografi, kewujudan, dan penggunaan perkataan merupakan antara elemen yang penting untuk ditelusuri dalam menjejaki etimologi perkataan pinjaman. Kajian etimologi perkataan pinjaman juga boleh dikaji dari sudut yang lebih luas dan tidak terhad kepada perkataan semasa

sahaja. Oleh itu, diharapkan kajian seterusnya dapat meneliti semula perkataan pinjaman dalam bahasa Melayu yang telah menjadi arkaik. Kata arkaik merupakan perkataan kuno yang tidak lagi dituturkan atau ditulis seperti kata *laksa*, *paksina*, *lasykar*, dan lain-lain. Kajian yang berterusan berkaitan etimologi dapat menyumbang kepada penghasilan kamus etimologi kata pinjaman yang lengkap.

Rujukan

- Abdullah, M. N. A., & Abdullah, M. Y. (2017). Keluarga bahasa Indo-Malaynesia dan pengaruh Bahasa Sanskrit dalam memperkayakan perbendaharaan kosa kata bahasa Melayu. *Jurnal Kesidang*, 2(1), 77-95.
- Badan Pengembangan dan Pembinaan Bahasa. (2016). *KBBI Daring*. <https://kbbi.kemdikbud.go.id/>
- Bynon, T. (1977). *Historical linguistics*. Oxford University Press.
- Cambridge University Press. (n.d.). *Cambridge dictionary*. <https://dictionary.cambridge.org/about.html>
- Campbell, L. (2004). *Historical linguistics: An introduction* (2nd ed.). Edinburgh University Press.
- Collins, J. T. (2003). *Mukadimah ilmu etimologi*. Dewan Bahasa dan Pustaka. Collins Dictionary. (n.d.). *Collins Spanish dictionary*. <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english-spanish>
- Dewan Bahasa dan Pustaka. (2020). *Kamus dewan perdana*. Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Durkin, P. (2009). *The Oxford guide to etymology*. Oxford University Press.
- Durkin, P. (2014). *Borrowed words a history of loanwords in English*. Oxford University Press.
- Gonda, J. (1973). *Sanskrit in Indonesia*. International Academy of Indian Culture.
- Goursau, H., & Goursau, M. (1989). *European dictionary*. Mosaik.
- Gudschinsky, S. (1956). The ABC's of lexicostatistics (glottochronology). *Word*, 12(2), 175-210.
- Omar, A. (1991). *Bahasa Melayu abad ke-16: Satu analisis berdasarkan teks Melayu Aqaa'id al-Nasafi*. Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Harper, D. (n.d.). *Online etymology dictionary*. <https://www.etymonline.com>
- Hoogervorst, T.G. (2015). Tracing the linguistics crossroads between Malay and Tamil. *Wacana*, 16(2), 249-283.
- Jespersen, O. (1922). *Language its nature development and origin*. Henry Holt & Company.
- Johnson, S. (1998). *Exploring the German language*. Hodder Education Publisher.
- Sanskrit dictionary for spoken Sanskrit*. (n.d.). <https://www.learnsanskrit.cc/>
- Lass, R. (1997). *Historical linguistics and language change*. Cambridge University Press.
- Liberman, A. (2009). *Word origins and how we know them: Etymology for everyone*. Oxford University Press.
- McMahon, A. M. S. (1994) *Understanding language change*. Cambridge University Press.

- Mohamad, N., & Harun, K. (2019). Konsep peminjaman kosa kata: Suatu tinjauan terhadap sorotan literatur. *Trends in Social Sciences*, 1(2), 77-83.
- Momma, H. (2013). *From philology to English studies: Language and culture in the nineteenth century*. Cambridge University Press.
- Musa, H. (1999). *Sejarah sistem tulisan dalam bahasa Melayu*. Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Nathesan, S. (2015). *Etimologi bahasa Melayu*. Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Norhashim, M. N. (2021). *Menjejaki kata pinjaman dalam bahasa Melayu*. Dewan Bahasa. <https://dewanbahasa.jendeladbp.my/2021/06/07/menjejaki-kata-pinjaman-dalam-bahasa-melayu/>
- Noriah, M., & Selvarani, S. (2015). *Kata pinjaman bahasa Tamil dalam bahasa Melayu*. Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Notosudirjo, S. (1981). *Pengetahuan bahasa Indonesia: Etimologi*. Jakarta Mutiara.
- Ramli, Z., & Shuhaimi, N. H. (2009). Aktiviti perdagangan pedagang Arab-Parsi di semenanjung tanah Melayu berdasarkan sumber asing dan data arkeologi. *International Journal of the Malay World and Civilisation*, 27(2), 147-165.
- Ruhlen, M. (1994). *The origin of language: Tracing the solution of the mother tongue*. John Wiley & Sons, INC.
- Singam, D. R. (1957). *What the Malay language owes to Sanskrit*. S. Durai Raja Singam.
- Siti Hawa. (1992). Filologi Melayu: Suatu pengenalan. *Jurnal Filologi Melayu*, 1, 1-10.
- Sulaimen, S. (1936). *Buku katan kamus Melayu*. Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Sulaimen, S. (2002). *Buku katan kamus Melayu*. Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Steingass, F. J. (1981). *A comprehensive Persian-English dictionary: Including the Arabic words and phrases to be met with in Persian literature*. Oriental Reprint.
- Teuku, I. (2015). *Kamus dewan edisi ke-empat*. Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Thomason, S. G. (2001). *Language contact*. Edinburgh University Press.
- Wilkinson, R. J. (1901). *A Malay-English dictionary*. Kelly and Walsh.
- Wilkinson, R. J. (1902). *A Malay-English dictionary*. Kelly and Walsh.
- Winstedt, R. O. (1959). *An unabridged Malay-English dictionary*. Marican & Sons.
- Zaidan, N. A., Zailaini, M. A., & Ismail, W. M. (2015). Absorption of Arabic words in Malay language. *International Journal of Sustainable Development*, 8(3), 51-58.
- Zaharani, A., Nor Hashimah, J., Fazal, M. M. S., Harishon, R., & Mohd Shabri, Y. (2011). Pemeraksanaan jati diri bahasa Melayu: Isu penyerapan kata asing. *Jurnal Melayu*, 6, 13-27.